визвольну війну 1648-1654 р.р. означає польський, тобто чужий, край взагалі; *Муравський шлях* – одна з найважливіших стратегічних доріг XVI–XVII ст., для українців – це "шлях розбою, небезпеки, смерті"; *Кодима* (права притока р. Південний Буг, протікає по території Миколаївської і Одеської областей, в широкій долині; в долині р. Кодима часто відбувалися сутички з ворогом) – "смерть", "небезпека"; *Кам'янський Поділець* (Кам'янець-Подільськ) – місто в Хмельницькій обл., у XVII ст. – одна з найміцніших фортець "міцність", *Вінниця* (в 1651 р. Вінниця знаходилася на кордоні між українськими і польсько-шляхетськими військами) – "небезпека".

У думах наявні і конотоніми, які можна віднести до архаїчних: їх фіксують тільки літературні тексти та історичні джерела, наприклад. *Козлов* – "рабство", "неволя" (нині м. Євпаторія. в минулому в Козлові, татар. Гьозлов, був великий турецький ринок, на якому продавали невільників: *Кефа (Кафа)* – "смерть", "неволя", "рабство" (нині м. Феодосія, у XV-XVII ст. тут був великий турецький невільничий ринок).

Отже. розглянуте вище дозволяє стверджувати, що поетоніми в історико-героїчному епосі, окрім естетичної функції, почасти ще набувають статусу конотативних онімів.

Література

1 Беценко Т. Ономастичний простір українських народних дум // Українське мовознавство Вип. 24: Міжвідомчий наук. зб. – К.: ВПЦ "Київський університет" – С 12–18.
2 Грінченко Б. Словарь української мови: В 4-х т. – К., 1907. – Т 1. – 494 с.
3 Єрмоленко С. Нариси з української словесності. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
4. Калицкіш В.М . Личицька ІО В. Із спостережень над поетикою онімного простору роману Ліни Костенко "Берестечко" // Українська пропріальна лексика: Матер наук. семінару – К.: Кий, 2000 – С.62–69.
5 Лосев А.Ф. Из ранних произведений. – М.: Правда, 1990. – 655 с.
6 Отин Е.С. Типология коннотативных онимов и их производных // Українська пропріальна лексика. Матер. наук. семінару. – К.: Кий, 2000 – С.122 128.
7 Панекіна Т.І. Потамонім *Дніпро* в українських прислів'ях та приказках // Українська пропріальна лексика. – К.: Кий, 2000. – С.129–132.
8 Подольская Н.В Словарь русской ономастической терминологии – М.: Наука, 1988. – 160 с.
9 Рильський М.Т. Зібр. тв.: У 20 томах. – К.: Наук. думка, 1983. – Т.18. – 601 с.
10 Словник української мови: В 11-ти т. – К., 1974. – Т.V. – 840 с.
11 Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000. – С.202–203.
12. Украинские народные думы. – М.: Наука. 1972. – 560 с.

Наталя Биян (Тернопіль)

ВЛАСНІ НАЗВИ РЕАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ І МІФОЛОГІЧНИХ ПЕРСОНАЖІВ У ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Die Wiedergabe der Namen von bekannten historischen Personen und literarischen Figuren, sowie Mythen- und Sagengestalten in den Übersetzungen ist ein bestimmtes Problem. Die Übersetzer der Werke der ukrainischen schönen Literatur ins Deutsche müssen zwei Aspekte berücksichtigen: 1) die Schreibung des Namens in Originalform (lateinische oder kyrillische Schrift); 2) den Bekanntschaftsgrad der historischen Person oder literarischen Gestalt für die Leser der Übersetzung.

Мова художнього твору становить органічну єдність широкого спектру взаємодіючих виражальних засобів, серед яких помітне місце належить онімам. Стилістичне використання власних назв у художньому – творчий процес. Нерідко письменники вживають у своїх творах власні назви реальних історичних осіб, а також літературних і міфологічних персонажів. Ці історичні особи можуть бути персонажами твору. Окрім того власні назви вживаються автором для створення певного фону твору — історичного, інтелектуального емоційного, а також слугувати прізвиськами для персонажів художнього твору. Усі найменування безпосередньо пов'язані з літературним текстом і служать у ньому важливим стилістичним засобом.

Основною проблемою передачі власних назв реальних історичних осіб та літературних і міфологічних персонажів у художніх перекладах є збереження у перекладі тих функцій, які вони виконують у тексті оригіналу. Тому правильне графічне оформлення таких імен на мові перекладу має величезне значення, оскільки будь-які неточності ведуть до перекручення чи спотворення відомого імені, а значить до хибного сприйняття читачем перекладу тих асоціацій, які повинні викликати такі імена. Розглянемо, як передають такі власні назви німецькою мовою перекладачі Ю. Ельперін, Е. Коптмайєр та І. Костецький, С.Кузьмін та О Кузьмін [1].

Важливим для правильної орфографічної передачі власних назв у тексті перекладу є визначення їх належності до мов з різними графічними системами. Імена історичних осіб, літературних героїв, що використовуються у проаналізованих творах та їх перекладах, можна поділити на дві групи а) власні назви, запозичені з мов, що послуговуються латинкою' б) власні назви, що походять із мов, які мають інші шрифти. Такий поділ викликаний способами, за допомогою яких власні назви передано на німецьку мову.

Німецькі власні назви, вжиті українськими письменниками у своїх творах, не становлять ніяких труднощів для перекладачів. Вони отримують у перекладі свою оригінальну форму: *Бах — Bach, Бетховен — Beethoven; Гете — Goethe, Шіллер — Schiller* Неважко для перекладачів передавати й імена, що походять з інших мов, які послуговуються латинкою. У німецькому правописі вони пишуться за орфографічними правилами мови, з якої вони запозичені· англійської (*Байрон — Byron, Талейран — Talleyran*); іспанської *(Пісарро — Pizarro, Сервантес — Cervantes)*; італійської (*Браманте — Bramante, Кампанелла — Campanella*); латинської (*Магдалина – Magdalena, Саваоф – Zebaoth*), польської *(Паторжинський — Patorzynski)*; французької *(Флобер — Flaubert; Корбюзьє — Le Corbusier)*

Однак слід врахувати, що за тривалий час існування цих імен склалися певні традиції їх написання різними мовами. Наприклад, прізвище відомого польського астронома Коперника польською мовою пишеться *Kopernik*, латинською — *Copernikus*, німецькою *Kopernikus*. Прізвище мореплавця Колумба в німецькому написанні має форму *Kolumbus*, порівняй лат. *Columbus*; італ. *Colombo*; іспан. *Colon*.

Власні назви, запозичені із мов, що послуговуються іншими алфавітами, передаються транскрипцією їх оригінального звучання. Інколи відсутність деяких звуків, або невідповідність їх звучання у мові-оригінал та мові-реципієнті приводить до певного відхилення від оригіналу В кожній мові, на яку транскрибується ім'я, воно має своє графічне та звукове оформлення Це добре видно при порівнянні написання та звучання таких власних назв в українській та німецькій мові. *Батий — Batu-Khan, genannt Baty; Чінгісхан Dschingis-Khan.*

Власні назви з грецької історії та міфології пишуться у німецькій мові і передані в перекладах двома способами. Ті, які взято безпосередньо з грецької мови — транскрипцією *Геродот — Herodot* пор. грец. *Ἡρόδοτος*; *Геростpат — Herostratos* пор. грец. *Ἡρόστρατος* Ряд грецьких власних назв потрапило до німецької мови через посередництво латинської Вони здебільшого подані у латинізованій формі: *Зевес — Zeus*; *Ікар — Ikarus*; *Прометей Prometeus.*

Таким чином, найголовніше завдання перекладача — знайти правильне написання такої власної назви у довідковій літературі. Загалом це не становить труднощів, оскільки найменування відомих історичних особистостей, представників науки, мистецтва і літератури належать до золотого фонду людства і відомі кожній освіченій людині у всьому світі. Вони відображені в усіх енциклопедіях та історико-біографічних довідниках кожної країни світу

Найбільше проблем виникає у перекладачів при передачі власних назв українських письменників, філософів, історичних осіб, а також інших слов'янських народів, історія яких тісно переплетена з історією України. Ці імена, на жаль, є маловідомими або зовсім невідомими читачам німецькомовних перекладів, про що свідчить відсутність більшості таких власних назв в енциклопедичних виданнях Німеччини. Тому перекладачі прагнуть знайти найбільш вдалий спосіб передачі, щоб зберегти інформацію, закладену автором в імені. Стосовно фонографічної передачі таких власних назв, то вони здебільшого передані транскрипцією: *Кибальчич — Kibaltschitsch*; *Котляревський — Kotljarewskyj; Тарас Бульба – Taras Bulba*; *Мстислав — Mstislaw* (ІФЗБ); *Святослав — Swjatoslaw* . Лише одне історичне ім я – Данила Галицького написано на європейський лад: *князь Данило — Fürst Daniel*, оскільки було добре відоме саме в такій формі у країнах Європи ще з часів правління князя

Однак імена історичних осіб, міфічних, біблійних та літературних героїв вжиті в проаналізованих творах неспроста. Вони викликають певні асоціації, служать характеристикою персонажа, створюють історичний та інтелектуальний фон твору. Для того, щоб можна було співвіднести певне ім'я з конкретним історичним періодом, країною, необхідно володіти інформацією про історичну особу. Вживаючи такі власні назви, письменник орієнтується на фонові знання читача оригіналу. Завдання перекладача полягає в тому, щоб донести до німецькомовного читача ті асоціації, які викликають історичні імена при читанні оригіналу. Як влучно зазначив В. С. Виноградов: "Суть перекладацької проблеми зводиться до відновлення там, де це можливо, того фону, того факту, що залишається поза текстом..." [3, 151].

Для правильної передачі у тексті перекладу імен, історичних осіб, літературних, біблійних та міфологічних є дуже важливим класифікувати їх за ступенем відомості (знаменитості). 1) популярні і широко відомі у всьому світі власні назви, 2) імена добре відомі у країні, де написаний художній твір і маловідомі у світі; 3) імена відомі лише певному колу людей на мові оригіналу і зовсім невідомі читачам перекладу.

Кожне ім'я, на думку перекладачів недостатньо відоме німецькому читачеві, коментується. Коментар може супроводжувати власне ім'я у канві твору, міститися у виносках або у кінці книги, після твору. Найчастіше з коментарем подано власні назви, пов'язані з історією, культурою України, не відомі широкому загалу німецьких читачів.

Роман О. Гончара "Собор" містить багато імен історичних осіб. Перекладачі Е. Коятмайєр та І. Костецький написали коментар до роману, який окрім пояснень до імен дійових осіб твору містить короткі біографічні повідомлення про реальних історичних осіб, вжитих автором у творі. Деякі імена пояснюються у тексті перекладу. Коментар може міститись у мові автора: *Обом їм товариш Серго руки тис — Den beiden hatte noch Genosse Sergo die Hand gedrückt, Genosse Ordshonikidse, du weißt ja der damals Volkskomissar für die Schwerindustrie war"* (ОГС). Нерідко перекладачі вкладають додаткові пояснення в уста персонажів твору. *Вітаю в тобі Ярославну — "Dein Warten ist klassisch? Du bist direkt Jaroslawna" — "Wie was?" "Wie Jaroslawna. Die Fürstin, weißt du. Im zwölften Jahrhundert hat sie auf dem Stadtwall auf ihren Mann gewartet. Vielleicht ist die Volksfürstin gewesen. Und ihr Fürst Igor war schon damals ganz und gar volkstümlich. Ist alles genau im Igorlied beschrieben"* (ОГС).

Поширені коментарі, хоч і ведуть до збільшення об'єму тексту перекладу, однак є цілком виправданими, бо йдеться про донесення до читача задуму письменника, збереження ідейного духу твору

Серед власних назв реальних історичних осіб у творах найчастіше вживається ім'я великого українського поета *Тараса Шевченка*. Воно передається транскрипцією — *Taras*

Schewtschenko, оскільки кожний енциклопедичний довідник містить інформацію про Кобзаря. Але письменники нерідко вживають у тексті твору й інші найменування поета — *Тарас, Кобзар* а також безіменну номінацію — *поет*. Зрозуміло, що пересічному німцеві не буде зрозуміло, кого автор має на увазі. Тому у перекладі, як правило, такі найменування передані прізвищем поета: *пам'ятник Тарасові — Schewtschenko-Denkmal; поет — Schewtschenko.*

Власні назви виконують у художньому творі в першу чергу локалізаційну, характеристичну, алюзійну та символічну функції. Найважчою і найважливішою проблемою для перекладача є передача асоціацій та алюзій, пов'язаних із власним іменем, незнайомими читачеві перекладу. Тому, насамперед, сам перекладач повинен достеменно дослідити, що автор хотів повідомити читачеві, вживаючи ім'я тієї чи іншої історичної постаті, яку інформацію він "заховав" в імені. Необхідно також добре знати, що може бути відомо читачеві перекладу, а що необхідно якимось чином додатково конкретизувати. Інформацію про ім'я та його асоціативний фон можна отримати з різної довідкової літератури: енциклопедичних, етимологічних, ономастичних словників, словників письменників, літературознавчих розвідок, присвячених художньому творові, який перекладається. Саме така копітка підготовча робота дозволить перекладачеві правильно сприйняти алюзію, що містить ім'я Друга важлива проблема полягає у правильній передачі імені та асоціації, що виникають при цьому. Треба знайти можливі варіанти передачі алюзії і серед них обрати найбільш адекватний для цього твору, жанру, персонажа відповідник.

В одній із історичних ретроспектив роману О. Гончара "Собор" згадується цариця Катерина II та *князь Потьомкін*, названий народом прізвиськом *Грицько Нечеса*, що також вживається автором у творі В коментарі після тексту перекладу поряд з біографічними даними подано пояснення прізвиська з його буквальним перекладом — *Ihr Liebhaber, der Potemkin, Hrytzko Netschossa Netschossa, der sich nicht hämmt; "Gregor der Ungekämmte"; der Struwelpeter*. У романі є ще одна фраза, що пов'язана з іменем Григорія Потьомкіна. Вірунька Баглаєва звертається до Лободи-висуванця: *Коли ти, Володько, оте своє потьомкінське риштування обновиш?*. Цей фразеологізм знайомий і німецькому читачеві. Пояснення його можна знайти у довідковій літературі — у словнику німецької мови Дудена, у ряді німецьких енциклопедичних словників [2]. Тому у тексті перекладу слова Віруньки перекладено без коментарів. *Wann erneuest du eigentlich dein Potemkinsches Baugerüst?*. Однак, орієнтуючись на тих читачів, котрі не дуже обізнані з цим виразом, перекладачами введено у текст перекладу короткий коментар, котрий подано трохи пізніше, майже на останніх сторінках твору. Очевидно перекладачі вважали за потрібне наголосити на «діяннях» Потьомкіна саме тоді, коли алюзія цього імені проявилась найбільше — при характеристиці вчинків одного з головних персонажів твору „висуванця", кабінетного діяча Володьки Лободи. Коли Лобода у розмові з Іваном Баглаєм розмірковує про своє життя, намагаючись виправдати себе, Іван відповідає: *"Був у нас уже Потьомкін, тобі з ним не рівнятись"*. (ОГС). У перекладі читаємо: *"...Du tust doch bestimmt nicht das, was hier seinerzeit der Potemkin gemacht hat." — "Wieso Potemkin?" — "Na, wie er hier für die Zarin Dörfer aus lauter Fassaden gebaut hat Sowas gibt's heute nicht mehr." Iwan hatte sicher ohne Hintergedanken gesprochen. Aber auf das Wort "Potemkin" reagierte Wolodjka seit einiger Zeit allergisch* (ОГС).

Таким чином порівняльний аналіз імен реальних осіб та літературних героїв в тексті оригіналу і тексті перекладу дозволив визначити, що головну роль при передачі таких імен на іноземну мову відіграє екстралінгвальний фактор — рівень відомості імені для німецькомовного читача.

Серед мовних факторів інтерес становить вибір способу передачі власної назви у перекладі. Транскрипція без коментування є практично найчастотнішим способом передачі історичних імен. Однак це нерідко приводить до втрати певних асоціацій, які викликають такі імена у тексті перекладу, невідповідності їх функцій у тексті оригіналу та тексті перекладу, а це, в свою чергу веде до деформації змісту твору. Отже найефективнішим для

збереження асоціацій, а значить і функцій власних назв історичних осіб та літературних героїв є коментування імен. Місце коментаря обирає перекладач. На нашу думку найкращим є коментар у примітках або у виносках, хоча існують такі моменти, коли одна фраза, додана у канву твору допомагала зберегти асоціації, розуміння, а значить і функції власної назви.

Література

1. **ІФЗБ** — Franko Ivan Jakovyc. Sachar Berkut / aus dem Ukrainischen von S. u. A. Kusmin. — Kiev: Dnipro, 1982. – 220 S.; **ОГЛЗ** — Honcar, Oles' Mensch und Waffen (dt. von Juri Elperin) – Moskau: Verl. f. Fremdsprach. Literatur, 1963. – 330 S.; **ОГС** — Hontschar O. Der Dom von Satschiplanka / aus dem Ukrainischen von E. Kottmeier u. E.Kostetsky. – Hamburg: Hoffmann & Campe Verlag, 1970. – 470 S.; **ФК** — Fylyptschak Ivan. Koltschitsky der Held von Wien (aus dem Ukrainischen Ihor Župnik). – Clifton, New Jersey, USA, 1983. – 167 S.
2. Der Brockhaus in einem Band. — Mannheim: Brockhaus, 2003- 1024 S.; Herder Lexikon Griechische und römische Mythologie. Götter, Helden, Ereignisse, Schauplätze. — Herder, Freiburg, 2001. — 234 S.; Kleines Lexikon des Mittelalters. Von Adel bis Zunft. — C.H.Beck, 2000. — 330 S.; Meyers Taschenlexikon A-Z. Rund 45 000 Stichwörter. — Bibliographisches Institut, Mannheim, 2002. — 792 S.
3. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. — М.: МГУ, 1978. — С. 134-151.

Евеліна Боєва (Одеса)

ТЕКСТОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАГОЛОВКІВ У "МАЛІЙ ПРОЗІ" М.КОЦЮБИНСЬКОГО

The article is dedicated to the investigation of the transformation of the title words in "the small forms" artistic prose by M.Kotsybinskiy. As the first sing of the literary work the title creates a definite orientation of the reader's expectations - prospection of the textual development. It is possible to trace the writer's tendency to use such models of the title that accumulate artistic concept, ideological sense of the literary work. They participate actively in the modelling of the different textual layers, extend their semantic field, gain allegorical, metaphorical character and fulfil the task of being a specific "framework" of the text.

Заголовок ніколи не стоїть осторонь від текстового розгортання. Він так або інакше "задіяний" в лексичне поле художнього тексту (ХТ), трансформується митцем у потрібному йому ракурсі. В літературі зустрічається назва цього явища – дистантний повтор. Термін цей, як вважаємо, не дуже вдалий, адже далеко не завжди заголовок лише повторюється на певній відстані від початку тексту, не змінюючись. Навпаки, він зазнає найрізноманітніших метаморфоз, обростає супутніми лексемами, розширює своє семантичне поле, метафоризується, перетворюється на символ, отримує алегоричне наповнення, різними зв'язками пов'язуючись з художніми рівнями, утворюючи різноманітні конфігурації – лексичну сітку або ланцюжок, скупчення чи поодиноке вкраплення в найважливіших частинах оповіді, стикуючись із кульмінацією, розв'язкою тощо.

Можна сказати категорично: в кожному ХТ заголовок і – ширше – дотекстовий заголовчий комплекс проймають текстове тло своєрідно і неповторно, виконуючи одну з найважливіших функцій у тексті – "каркасну", що створює свої нюанси в сюжетному полотні і стає основою численних ремінісценцій, які свідомо змодельовані автором для здійснення свого задуму. За словами Ю.О.Карпенка, назва твору "акумулює в собі художній задум, ідейний зміст твору, становить його візитну карточку" [2: 3].